

Johannes Gutsclaff, 17. sajandi keelekujundaja

Kristiina Ross, Eesti Keele Instituut

Konverents „Emakeelne Eesti, emakeelne Euroopa“ II

Väike-Maarja, 24.–25. aprill 2013

Martin Luther (1530):

Sest mitte ladina keele tähtedelt ei tule küsida, kuidas saksa keelt peab rääkima, nagu need eeslid teevad, vaid seda tuleb küsida emalt kodus, lastelt tänaval, lihtrahvalt turuplatsil.

Heinrich Stahl (1637):

Olen hoolega talupoegade kõnet jälginud ega ole kirja pannud midagi, mida nad kindlasti ei kasutaks.

Eberhard Gutsleff (1732):

[Sõnastikus] ei ole leida ainsatki sõna, mida poleks kuulnud eestlaste endi suust.

Johannes Gutsclaff (? – 1657)

1644 *Kurtzer Bericht vnd Vnterricht Von der Falsch-heilig
genandten Bäche in Lieffland Wöhhanda*
(*Lühike teade ja õpetus Liivimaal vääralt pühaks
peetavast Võhandu jõest*)

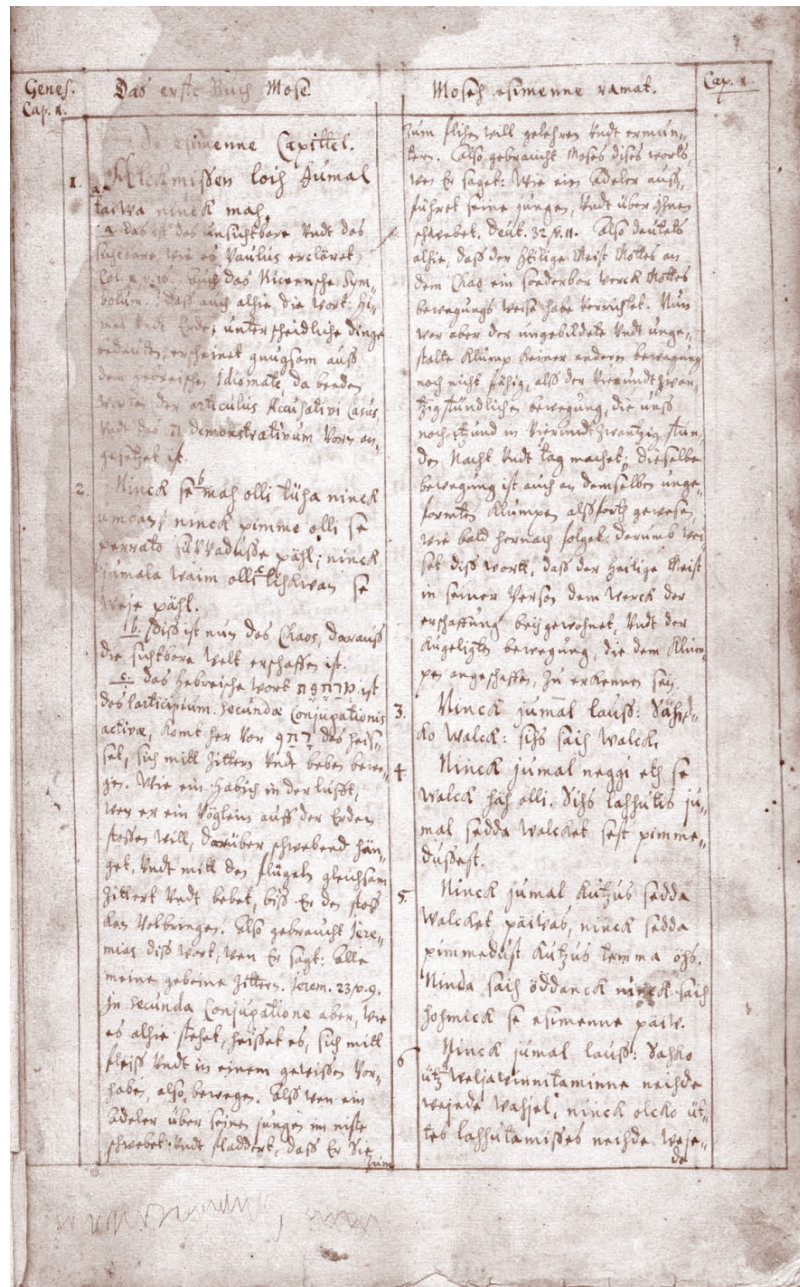
[Lea Kõiv 2003, 2006]

1648 *Observationes grammaticae circa linguam
esthonicam*
(*Grammatilisi vaatlusi eesti keelest*)

[Marju Lepajõe 1998]

?1647–1657 Vana ja Uue Testamendi tõlge

Vana Testamendi käsikiri

Se esimenne Capittel.

1. Alckmissen loih Jumal taiwa ninck mah, Das ist das unsichtbare vndt das sichtbare, wie es Paulus ercleret Col. 1 v. 16. Auch das Niceense Symbolum. Dass auch alhie die wort: Himmel vndt Erde; unterschiedliche dinge bedeuten, erscheinet gnugsam aus dem Hebreischen Idiomate, da beeden Worten der articulus Accusativi Casus, vndt das Demonstrativum vorn angesetzt ist.¹

2. Ninck se mah olli tuha ninck umban, ninck pimme olli se perrato suw wadusse pahl; ninck jumala waim olli = lihkwan se weje pahl. Diss ist nun das Chaos, daraus die sichtbare Welt erschaffen ist.² Das Hebreische wort רָחֵק ist das Participium secundae Conjugationis activae, komt her von רָחַץ das heisset, sich mitt zittern vndt beben bewegen. Wie ein Habich in der Luft, wen er ein voglein auff der Erden stossen will, darüber schwebend hängget, vndt mitt den flügeln gleichsam zittert vndt bebet, biss Er den stoss kan volbringen. Also gebraucht Ieremias diss wort, wen Er sagt: Alle meine gebeine zittern. Ierem. 23 v. 9. In secunda Conjugatione aber, wie es alhie stehet, heisset es, sich mitt fleiss vndt in einem gewissen vorhaben, also bewegen. Alss wen ein Adeler über seinen jungen im niste schwebet vndt fladdert, dass Er Sie

zum fliehen will lehren vndt ermuntern. Also gebraucht Moses dises worts, wen Er saget: Wie ein Adeler aufführet seine jungen, vndt über Ihnen schwebet. Deut. 32 v. 11. Also deutets alhie, dass der HEilige Geist Gottes an dem Chaos ein sonderbar werck Gottes bewegungs weise habe verrichtet. Nun wor aber der ungebildete vndt ungestalte Klump keiner andern bewegung noch nicht fähig, alss der vierundzwanzigstündlichen bewegung, die uns noch itzund in vierundzwanzig Stunden Nacht vndt tag machet. Dieselbe bewegung ist auch an demselben ungestalteten Klumpen alsforth gewesen, wie bald hernach folget: Darumb weiset diss wort, dass der Heilige Geist in seiner Person dem Werck der erschaffung bejgewohnt, vndt der kugeligten bewegung, die dem Klumpen angeschaffen, zu erkennen seij.³

3. Ninck jumal lauss: Sündhako Walck: sihs saihs Walck,

4. Ninck jumal neggi eth se Walck häh olli. Sihs lahhutis jumal sedda Walcket sest pimmedussest.

5. Ninck jumal kutzus sedda Walcket päiwas, ninck sedda pimmedust kutzus temma öhs. Ninda saihs öddanck ninck saihs hohmick se esimenne päiw.

6. Ninck jumal lauss: Sahko ützt = wejawinnitamine neihde wejede wahjel, ninck olcko üttes lahhutamisses neihde weje-

Se esimenne Capittel.

1. Alckmissen loih Jumal taiwa ninck mah, Das ist das unsichtbare vndt das sichtbare, wie es Paulus ercleret Col. 1 v. 16. Auch das Niceense Symbolum. Dass auch alhie die wort: Himmel vndt Erde; unterschiedliche dinge bedeuten, erscheinet gnugsam aus dem Hebreischen Idiomate, da beeden Worten der articulus Accusativi Casus, vndt das Demonstrativum vorn angesetzt ist.¹

2. Ninck se mah olli tuha ninck umban, ninck pimme olli se perrato suw wadusse pahl; ninck jumala waim olli = lihkwan se weje pahl. Diss ist nun das Chaos, daraus die sichtbare Welt erschaffen ist.² Das Hebreische wort רָחֵק ist das Participium secundae Conjugationis activae, komt her von רָחַץ das heisset, sich mitt zittern vndt beben bewegen. Wie ein Habich in der Luft, wen er ein voglein auff der Erden stossen will, darüber schwebend hängget, vndt mitt den flügeln gleichsam zittert vndt bebet, biss Er den stoss kan volbringen. Also gebraucht Ieremias diss wort, wen Er sagt: Alle meine gebeine zittern. Ierem. 23 v. 9. In secunda Conjugatione aber, wie es alhie stehet, heisset es, sich mitt fleiss vndt in einem gewissen vorhaben, also bewegen. Alss wen ein Adeler über seinen jungen im niste schwebet vndt fladdert, dass Er Sie

3. Ninck jumal lauss: Sündhako Walck: sihs saihs Walck,

4. Ninck jumal neggi eth se Walck häh olli. Sihs lahhutis jumal sedda Walcket sest pimmedussest.

5. Ninck jumal kutzus sedda Walcket päiwas, ninck sedda pimmedust kutzus temma öhs. Ninda saihs öddanck ninck saihs hohmick se esimenne päiw.

zum fliehen will lehren vndt ermuntern. Also gebraucht Moses dises worts, wen Er saget: Wie ein Adeler aufführet seine jungen, vndt über Ihnen schwebet. Deut. 32 v. 11. Also deutets alhie, dass der HEilige Geist Gottes an dem Chaos ein sonderbar werck Gottes bewegungs weise habe verrichtet. Nun wor aber der ungebildete vndt ungestalte Klump keiner andern bewegung noch nicht fähig, alss der vierundzwanzigstündlichen bewegung, die uns noch itzund in vierundzwanzig Stunden Nacht vndt tag machet. Dieselbe bewegung ist auch an demselben ungestalteten Klumpen alsforth gewesen, wie bald hernach folget: Darumb weiset diss wort, dass der Heilige Geist in seiner Person dem Werck der erschaffung bejgewohnt, vndt der kugeligten bewegung, die dem Klumpen angeschaffen, zu erkennen seij.³

3. Ninck jumal lauss: Sündhako Walck: sihs saihs Walck,

4. Ninck jumal neggi eth se Walck häh olli. Sihs lahhutis jumal sedda Walcket sest pimmedussest.

5. Ninck jumal kutzus sedda Walcket päiwas, ninck sedda pimmedust kutzus temma öhs. Ninda saihs öddanck ninck saihs hohmick se esimenne päiw.

6. Ninck jumal lauss: Sahko ützt = wejawinnitamine neihde wejede wahjel, ninck olcko üttes lahhutamisses neihde weje-

1) Eesti keele alane pädevus

Marju Lepajõe grammatika kohta :

Märkimisväärne on Gutsloff'i lõunaeesti keele oskus, mida ta ülikooli ajal ilmselt väga intensiivselt õppis.

Maeve Leivo: *Vana Testamendi keel hea lõunaeesti keel.*

Se Katzkolmandkümnes Capittel.

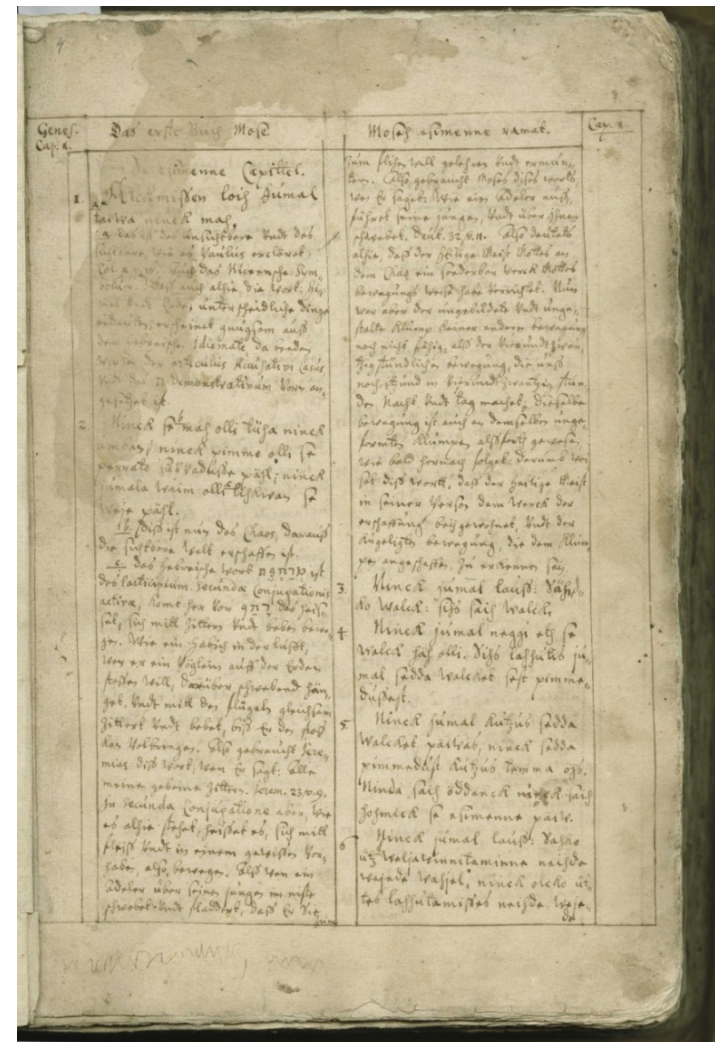
Cap. 22.

1. Ninck se sünni perrast sesinnaze luggu, eth jumal Abrahammit kajis, ninck ütli temma wasto: Abraham. Temma kostis: Neggezu, sehn olle Minna.
2. Sihs ütli temma: Eth Sa wötta Isaackit omma poicka, kedda Sinna armsaste peat, ninck minne Moriah mahle, ninck offrize tedda sähl üttes pallatusse offris erra ütte noihde mäjede pähl, kumba Minna Sinnulle tahha üttelda.
3. Sihs teggi Abraham hohmikult warra omma kohrmaEselit walmis, ninck wöttis katz poist hennesse kahn, ninck Isaackit omma poicka, ninck lachkis puiht pallatusseoffri tarbis, ninck touwsis ülles, ninck keuwi tahh[e] paicka, kumba jumal temmalle üttelnut olli.
4. Kolmandal päiwal töstis Abraham ommat silmat ülles, ninck kauwkelt toht paicka.
5. Sihs ütli Abraham ommi poisite wasto: Olcket teije sehn se Eseli kahn, Minna ninck se poiss tahhame sehna ammack minna ninck palwelda, ninck jelles taggase teije mannu tulla.
6. Ninck Abraham wöttis se offri puh, ninck panni seh Isaacki omma poja selgehe, ninck wöttis se tulde, ninck se weitze omma käje sisse: Ninda letzit nemmat katte kesje.
7. Ninck Isaack ütli Abrahammi omma Issa wasto, ninck lauss: Issa, Ninck temma lauss: Sehn olle Minna, mu poick. Ninck temma ütli: Neggezu se tuld ninck se puh om küll käjen, enge kus om se lambas se offri tarbis?
8. Sihs ütli Abraham: Minnu poick, jumal sahb hennesselle ütte lambast kajeda offri tarbis. Ninck nemmat keuwit katte kesje.

2) Lähtekeeltealane pädevus

Grammatikas – toob eeskujuks kreeka ja heebrea keele kirjelduse elemente.

Vana Testamendi tõlkes – heebrea sõnade kommentaarid.

3) Tõlketehniline pädevus

c. Heebrea sõna *merahfet* on aktiivi teise konjugatsiooni partitsiip, tuleb sõnast *rahaf* mis tähendab 'end värisedes ja vabisedes liigutama'. Nii nagu kanakull, kui ta tahab linnukest maa peal rünnata, püsib hõljudes tema kohal õhus ja justkui väristab ja vabistab tiibu, kuni ta saab rünnaku täide viia. Niimoodi kasutab Jeremija seda sõna, kui ta ütleb: „Kõik mu luud-liikmed värisevad” (Jr 23:9). Aga teises konjugatsioonis, nagu see siin seisab, tähendab see 'end usinalt ja kindla kavaga nõnda liigutama'. Nagu siis, kui kotkas oma pesas olevate poegade kohal hõljub ja lendleb, tahtes neid lendama õpetada ja julgustada. Niimoodi kasutab Mooses seda sõna, kui ta ütleb: „Nõnda nagu kotkas oma poegi [pesast] välja viib ja nende kohal hõljub” (5Ms 32:11). Niimoodi tähendab see siin, et Jumala Püha Vaim tegi kaose juures Jumala imelist tööd liikumise kaudu. Et nüüd aga see vormitu ja kujutu känkral polnud veel võimeline mingiks muuks liikumiseks kui see kahekümne nelja tunniline liikumine, mis annab meile veel praegugi kahekümne nelja tunni jooksul öö ja päeva – seesama liikumine oli otsekohe ka sellel vormimata känkral, nagu kohe varsti järgneb –, seetõttu näitab see sõna, et Püha Vaim oli oma isikus loomistöö juures ning teda on võimalik ära tunda kerajast liikumisest, mis on känkrale kaasa antud.

Hella Keem (1998):

Gutslaffi Grammatika ei paista silma hea Tartu murde tundmisega,
küll äratab tähelepanu teose koostaja terav kuulmine ja püüdlikkus
kõikvõimalikke keelelisi probleeme omal jõul lahendada.

kärekeeleninnike

kerrekeeleninnikeisset

‘maikelluke’

taevaväljavenitamine

taiwaweljawinnitamis

‘taevalaotus’

sõimuse pajatus

seumusse pajatus

‘(pühaduse) teotus’

emamees

emmamehes

‘naine’

jähvkemees

jähvkemehet

‘tölnar’

ristima > kastma

Mt 3:6

N. saihit temmast Kastetut se Iordani sissen

Mt 3:1

Johannes se Kastia